

Hacker volt-e Lenin?

Az úr nem eszik, ha a paraszt nem szarik – tartja a régi mondás. A megállapítás a termelés elsődlegességét hangsúlyozza az életben maradáshoz képest. A jelenkori polgári elméletek – egy másik nézőpontból (mondhatnánk: egy más osztálynézőpontból) – szívesebben foglalkoznak a forgalommal és a fogyasztással, mint a termeléssel. (Ennek szellemében a közvetlen termelőknél szívesebben foglalkoznak a tulajdonos termelőkkel-munkáltatókkal, valamint más, tényleges hatalommal rendelkezőkkel.)

A jelenkorban számosan vannak, akik – bérmunkásként – az állam által szabályozott munkaerőpiacról kapják a jövedelmük nagy részét. A jelenkorban számosan vannak, akik állami alkalmazottként közvetlenül az államtól kapják jövedelmük nagy részét. A jelenkorban számosan vannak, akik nyugdíjasként, segélyezettként az államtól kapják jövedelmük nagy részét. Egyidejűleg azt tapasztalják, hogy mindenféle állami szabályok, kényszerek uralkodnak felettük. Életük egyik főszereplője az állam.

Egyáltalán nem logikátlan, hogy némelyek a politikai államban vélik felismerni a rendszer fő mozgatóját-éltetőjét. Az állam – úgymond – olyan intézkedéseket hoz, szabályozásokat vezet be, amilyeneket akar. Szabad akaratában, sőt önkényében semmi sem korlátozza. Ezért sokan neki tulajdonítják a fennálló rendszerben a legnagyobb hatalmat. Őt dicsérik, ha elégedettek a rendszerrel. Őt teszik felelőssé, ha elégedetlenek a rendszerrel. Legfőbb jótétemény vagy legfőbb bűnös – de az állam a legfőbb úr.

Ha ez így van, akkor a rendszer működésében-működtetésében az állam a végső alany. Maga gondoskodik a működéséről és fennmaradásáról. Megalapozza önmagát, és képes arra, hogy tisztán a saját törvényei szerint mozogjon.

Többek között azért is vitatható ez a magyarázat, mert komolyabb gazdasági válságok idején vele ellentétes jelenségeket tapasztalunk. A gazdaság megbénul, a termelés radikálisan visszaesik, számos területen teljesen leáll. Nincs vásárlóerő, ezért alábbhagy a termelés – és az állam tehetetlen. Ilyenkor megmutatkozik a felszínen, ami elemzés révén feltárható: az állam csak bizonyos határokig tényleges úr. (Mondhatni: azokon túl már „nem eszik.”) Ha a termelés – gazdasági okok miatt – akadozik, sőt megbénul, akkor az állami akarat kevésnek bizonyul.

Látványosan lelepleződik, hogy a végső hatalom nem a politikáé, nem a politikai államé.

A jelenkorban számosan vannak, akik bankhitelekbeől vásárolnak. Számosan vannak, akik irdatlan jövedelmekre tesznek szert banktechnikai manipulációk, pénzügyi spekulációk révén. Azt is tapasztaljuk, hogy a bankok hatalmas nyereséggel működnek. Nagyobbrészt materiálisan nem létező „virtuális” pénzeket mozgatnak, hiteleznek. A nem létező pénzből is hasznot húznak. Úgy tűnik, hogy a bankok szinte bármit megtehetnek, mert törekvéseikhez az állam készségesen szállítja a kívánt törvényeket és szabályokat. Úgy mond: „Az állam úgy ugrál, ahogy a bankok fütyülnek.” Az emberek pedig ki vannak szolgáltatva a bankok diktátumainak. Egyáltalán nem véletlen, hogy sokan a bankokban, a mai bankrendszerben vélik felismerni a rendszer legfőbb hatalmát. Neki tulajdonítják a fennálló rendszerben a főszerepet. Ezért őt szidják, ha elégedetlenek a rendszerrel. Őt akarják elzavarni, leváltani. Ő a főbűnös – hiszen ő a legfőbb úr.

Ha ez így van, akkor a rendszer működésében-működtetésében a bankrendszer, a bankszektor a végső alany. Maga gondoskodik a működéséről és fennmaradásáról. Saját maga alapozza meg a létezését.

A különböző gazdasági válságok cáfolják ezt a magyarázatot. Túltermelési válságok idején eladhatatlan áruk halmozódnak fel. Leállítanak üzemeket, elbocsátanak dolgozókat. A jövedelmek csökkennek, a kereslet visszaesik. Nincs elég vásárlóerő, a gazdaság megbénul. Ezen a helyzeten a bankszektor – korlátozott képességei miatt – nem tud úrrá lenni. Ilyenkor közvetlenül megtapasztaljuk (ami egyébként is tudható), hogy csupán bizonyos keretek között úr a bank. Túltermelés esetén minden pénzügyi manipuláció, az egész bankrendszer tevékenysége önmagában elégtelen. (Hirtelen lelepleződik, hogy amit korunk hőségnek gondoltunk, az csupán a nap lovagja.) A végső hatalom nem a bankoké, nem a bankszektoré.

***

McKenzie Wark: *Hackerkiáltvány* (Noran Libro Kiadó, 2010) című könyvében az ismert régi fordulatok helyenként új köntösbe bújnak. Osztályérdekek és osztályellentétek. Uralkodó osztályok és kizsákmányolt osztályok. Túlfajlett uralkodó nemzetek és fejletlen kizsákmányolt nemzetek. Osztálypolitika és bérrabszolgalét. Osztályhatalom és osztályharc. Vektoralista osztály és hackerosztály. „Világ munkája egyesüljön!”

Sűrűn találkozni olyan, a kapitalizmust bíráló írásokkal, amelyek csokorba gyűjtik azokat a társadalmi irányzatokat és csoportokat, amelyek törekvése nem valósítható meg az adott rendszerben. Ebből a szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy az illető rendszerkritikai szereplők

objektíve érdekeltek a rendszer meghaladásában. A közös érdekeltiségből pedig – úgymond – logikusan csak egy dolog következhet: a rendszer felforgatására, felborítására irányuló közös cselekvés. Ezek a szereplők – a helyzetükből adódóan – az egymással való szövetségre vannak ítélve. Van ilyen érdekeltiség? Igen. Van ilyen cselekvés? Nem. Az alapvető kérdés: Miért nem, ha igen? Miért nincs, ha van? Az ellentmondás oka – olvashatjuk a szerzőknél – a tudat vagy az erkölcs visszamaradottsága. Ezért az együttes lázadó cselekvés vágyott alanya, motorja: a tudati rádöbbenés, az erkölcsi nekibuzdulás.

Ennél az ötletnél materialisztikusabb – mert szociológiailag létező – alannal áll elő McKenzie Wark.

Wark – mutatis mutandis – az alkotót hackernek, az alkotás folyamatát hackelésnek, az eredményét hacknek, az alkalmazási-felhasználási irányt vektornak, a képviselőt reprezentációnak, a lehetőséget absztrakciónak nevezi. Az az olvasó, aki hajlandó mindezt elnézni neki, és megbirkózik a szerző által telepített megértési akadályokkal, a könyvben figyelemreméltó gondolatokkal találkozhat.

1. A világ, ahol élünk

Wark szerint világunk „a hiány és a bőség kizsákmányoló kettéválásán alapuló osztályuralom”. Két részre tagozódik: a túlfejlett és a fejletlen világra. Az előbbi terrorizálja és kizsákmányolja az utóbbit.

A világ túlfejlett részén „az uralkodó osztályok arra törekszenek, hogy megnyissák a fejlődő világot a tőke és az információ folyamatai előtt, de [...] fenntartsák a határokat a fejletlen világból érkező áradatokkal szemben. A fejletlen világból sem a munka, sem a munka terméke nem juthat szabadon a túlfejlett területekre.” Az uralom fő eszköze az áruterelés: a javak árukká változtatása „az összes erőforrást egyetlen absztrakt és kvantifikálható síkra helyezi”. Bekövetkezik a „globális árucikkforma uniformitásának érvényesítése”. Más szavakkal a „globális kommercializálás”, vagyis a világszerte irányított működtetése.

A globális uralom kialakításában és működtetésében transznacionális szervezetek játsszák a kulcsszerepet. Ezekben az „államok fölötti szervezetekben a túlfejlett államok uralkodó osztályai a többiekre rákényszerítik” a globális körülményeket és erőviszonyokat. A tőkés világrendbe integrálódott államok – mind a túlfejlett, mind a fejletlen országokéi – kénytelenek a kialakuló globális hatalomhoz alkalmazkodni, igazodni.

Ez a szisztematikusan létrehozott állapot „a túlfejlett világ minden uralkodó osztálya számára biztosítja [...] nemcsak az összes erőforrás objektíválását, hanem a fejletlen világ nemzeti törekvéseinek felügyeletét és elrettentését is”. A helyi gyakorlatokat fokozatosan felszámolják, és globális normáknak vetik alá.

A globalizált kapitalizmus (a globális irányítás) nemcsak árucikkeket, hanem életmódot is termel: a fogyasztás és a szórakozás világát. A rendszer működtetésében és a fejletlen világ bekebelezésében vezető szerep jut annak, hogy maga az információ is árucikként üzemel. A hírközlési hadviselésben a média – mint „militáris szórakoztató központ” – hadászati jelentőségű szerepet játszik. („A kommunikáció vektorai konfettiként szórják szét a világban az árucikké tett élet reprezentációit, a szubjektumokat objektumokká teszik, és a migrációs vektorokat korábban soha nem látott mértékben indítják be.”) A globalizált kapitalizmus működtetésében stratégiai fontossággal bír a szervezett szórakoztatás.

A fejletlen országok számára kínált alternatíva: vagy lemondanak a fejlesztésekhez szükséges erőforrásokról (tőke és információ), vagy föladják a szuverenitásukat. A tapasztalatok szerint többnyire készségesen betagozódnak: vezetők „megtanulják irányítani és kizsákmányolni saját hagyományos kultúrájukat a globális áru fogyasztás céljára”.

2. Mit hackel a hacker?

Az agráriumban a gazda (a gazdálkodó) élelmiszert termel. Az iparban a bémunkás iparcikket termel. A gondolkodó ember gondolatot termel.

Hackernek nevezi a szerző azt a gondolkodót, aki innovatív, újszerű gondolattal áll elő. A kreatív, alkotó gondolkodó: hacker. A hackerek új világokat fedeznek fel és új világokat teremtenek.

A hacker gondolatban elrugaszkodik az éppen adott valóságtól, és tudati absztrakciót hoz létre. („Absztrahálni annyi, mint kifejezni a természet virtualitását, közismertté tenni egyes lehetőségeit.”) A hacker terméke absztrakció. Gondolat, vágy, eszme, eszmény formájában elvonatkoztat a fennállótól, és a fennállóhoz képest elvont világba lép át. Ezzel új síkot, a reális mellett egy virtuális síkot teremt: a kimeríthetetlen sokféleség, a megvalósítható potencialitás síkját.

Az absztrakció termelésének művelete: hackelés. „Nyers adatokból hackelünk ki és alkotunk új fogalmakat, új észleléseket, új érzeteket.” Legyen bár valaki kutató vagy alkotó, „művész vagy biológus, vegyész vagy zenész, filozófus vagy programozó” – ők „az absztrakció hackerei”.

Hackelni nem más, mint információval vagy termeléssel túlmenni az adott valóságon, valamilyen többletbe. „Ami valóságként jelenik meg, az a hacker számára mindig részleges, korlátozott, netán még hamis is. A hacker számára az aktuálisban mindig kifejeződik egyfajta többlet lehetőség, a virtuális többlete. Ez a valós, de nem aktuális kimeríthetetlen birodalma, [...] ami valóra válhat.”

Az emberiség történelmében a többlet dinamizálja: a természetből előállított többlet termelése hozza létre – mintegy második természetként – az emberi élet terét. Korunkban az így létrehozott többlet megvásárolható árucikk formáját ölti. Az áruforma, valamint a hozzá kapcsolódó

magántulajdon a többletet szűkösséggé, megfosztottsággá alakítja át. „A törvény erejénél fogva a hack véges tulajdonná válik.”

3. A kommunikáció, mint irányított információ

A hacker új gondolatot, új tudást termel. Az új gondolat, mint többletismert: információ. (Az információ: többlettudás) Egy kreatív, innovatív gondolat átadása során valamilyen nem fennállóról, valamilyen – elvben – megvalósuló-megvalósítható újról tájékoztatunk.

Az információban a virtualitás gazdagsága jelenik meg. Az információ „szabadjára engedi minden dolog és minden ember, objektum és szubjektum látens kapacitását.” Az információ: erőforrás. Azonban az információ sorsa és betöltendő szerepe nyitott: különböző vektorok mentén, azaz különböző irányokban aktualizálódhat. Aktualizálódhat megvásárolható áruként, és aktualizálódhat bárki által hozzáférhetőként, szabadon.

A termelés és elosztás irányításának eszközeivel „az információ kommercializálódása révén az egész világ árucikké tehető”. Ebben az esetben a tulajdon kommunikálja és „gúzsba köti az információt”. Áruvá válásakor – a szabad információtól eltérően – olyan, úgymond felcímkézett információt kapunk, melynek felhasználási irányát is meghatározzák a tulajdonviszonyok. Az áruvá tett információ alárendelődik a kommunikációs eszközöknek. Szabad tudás helyett irányított közlés lesz belőle. A szerző szóhasználatában az információ: felfedezés, a kommunikáció: félretájékoztatást szolgáló ismétlés. A kommunikáció az információ halott formája.

4. Ki irányítja az információt?

Az új gondolatnak, információnak nemcsak tartalma, hanem iránya is van. Irányt adhat neki maga a gondolkodó, az alkotó – vagyis az információtermelő hacker. De irányát megadhatja, meghatározhatja a hacker munkáltatója is – vagyis az, akinek a hacker a bér munkása. (Ebben az esetben a szerzői jogok nem az alkotót, hanem az őt alkalmazásban tartó munkáltatót illetik meg.) Így az információ közlését, felhasználását a hackereket foglalkoztató „irányadó osztály” tartja kézben: fennhatósága alatt tartva ezzel a fennálló társadalmi struktúra változásait, illetve konzerválását.

A munkáltatóknak ez az irányadó osztálya – a szerző szóhasználatával a vektorális (vektoralista) osztály – rendelkezik „az információállomány, az információfolyam és az információvektorok” fölött. A vektoralisták monopolizálják és árucikké teszik az információt, „az árutermelést pedig az információ terjesztésének kívánják alávetni”. Ezzel „a tőke termelés fölötti monopóliumát próbálják megtörni”. A hagyományos tőkéseket –

mint korábbi uralkodó osztályt – fokozatosan kiszorítják a hatalomból. A szerző nézete szerint korunkra a vektorális osztály lett a rendszer meghatározó osztálya.

5. A vektorális állam

Az állam az uralkodó osztályok olyan segédeszköze, amely – egyebek mellett – a reprezentáció erőszakát alkalmazza. Különböző reprezentációk formájában megszünteti az emberek és termékeik sokszínűségét. Az állam olyan intézmény, amely erőszak révén „megteremti objektum és szubjektum szétválasztását [...], valamint azt a síkot, amelyen ezek találkoznak”.

A modern kapitalizmusban a társadalmi osztályok harca állami keretek között és államilag szabályozott módon folyik. „Az osztályok azért harcolnak, hogy ki fizessen adót, illetve milyen mértékűt, illetve azért, hogy az állami adóbevétel az osztályokhoz vagy osztályfrakciókhoz kerüljön-e.” A túlfedett világ uralkodó osztályai kizsákmányolják a fejletlen világot. Innen származik az a többlet, amelyből országaikban „az állam kompromisszumot köthet a termelő osztályokkal, és magáévá teheti bizonyos érdekeit – a fejletlen világ rovására”.

Wark a modern kapitalizmus történetében két korszakot különböztet meg: egy állami és egy vektorális korszakot. Az államit a hagyományos tőkés, a vektoralist a vektoralista osztály offenzívája jellemzi. A vektorálisnak nevezett korszakban elsősorban azé a hatalom, aki az információközlés, az információátadás irányítása, irányának meghatározása fölött rendelkezik. (Az információ mint árucikk az anyagi minőséggel rendelkező áruknál szabadabban hamisítható.) Ebben a korszakban a vektorális osztály egyre eredményesebben befolyásolja az államot. Az állam vállalja az információ szabad áramlásának megakadályozását, „a vektor megrendszabályozását, az információ tulajdonon belüli megtartását, illetve azt, hogy megállít minden, a vektorális osztály érdekén kívül eső hacket”.

A vektorális osztály „saját jogon hasznot hajtó iparaggá” kívánja tenni az oktatást és a kultúrát. Annak érdekében is nyomást gyakorol az államra, hogy az minden kommunikációs, oktatási és kulturális tulajdont magánosítson. El kívánja érni, hogy „a tudást mint erőforrást privatizálja”, amiként magánosítja a tudományt és a kultúrát is. Számára „az oktatás is csak »kommunikációként« áruba bocsátható »tartalom«”. Arra törekszik, hogy világszerte az árucikké tett kultúra, az árucikké tett oktatás, az árucikké tett kommunikáció fogyasztóivá tegye a termelő osztályokat. Így azok mindinkább az áruformát öltő információ foglyaivá válnak.

A szerző meglátása szerint a vektorális osztály foglyul ejti az államot. Egyúttal túl is lép rajta: „leválasztódik az állam keretéről [...] és transznacionális, árucikké tett információt nyer ki a nemzeti, társadalmisított

kultúrából és oktatásból”. Abban érdekelt, hogy az általa tált hírt, közlés „globális médiaesemény” legyen.

A vektorális osztály térnyerésének fontos társadalmi következményei vannak: „az uralkodó osztályok a termelő osztályok kárára mindenütt feladják az államon belüli kompromisszumaikat”, hogy ezzel is megnöveljék a közvetlen nyereségüket. A termelő osztályok engedményekre kényszerülnek: kénytelenek lemondani számos, korábban elért eredményükről. Mégis továbbél az a gyakorlat, amelyben a termelőket elsősorban a nemzeti kötődés jellemzi. („A termelő osztályok manapság is leginkább nemzeti keretek közt élnek, és mind a mai napig inkább a nemzeti identitás keretei között fogják fel érdekeiket és vágyaikat, semmint a keresztirányú osztályérdekek kifejeződéséeként.”)

6. Az oktatás: a szolgátság iskolája

Az emberek tudásának két forrása van: a mindennapi élet és az iskolai oktatás. Az iskola az irányított tudás intézménye. Feladata kettős. Egyrészt, a rendszer számára szükséges ismeretekre tanít és magatartásra nevel. Az oktatás: kiképzés („az árutermelés rabszolgáivá képez”). A leigázás eszköze: „gúzsba köti és az osztályhatalom erőforrásává teszi az elmét”. Ebben gyökerezik az iskolai oktatás gazdasági értéke. Másrészt szolgálalkúságra nevel („az oktatás kiképzí [...] az engedelmes lényeket, amelyeknek az őket körülvevő társadalmi rendet természetesnek kell elfogadniuk”).

A polgári tudomány részekre tagolja, különálló szakterületekre bontja az ismereteket. Mechanikus, mennyiségi kérdésnek tekinti a megismerést. Ezzel eléri, hogy a szaktudomány nem ad a világban való eligazodáshoz szükséges minőségi tudást, világképet. Az iskola ezt a szemléletet képezi le, adja tovább. „Az oktatás »diszciplínákká« teszi a tudást, homogén »területekké« szegregálja, amelyek élére megfelelően »képzett« öröket helyez azzal a feladattal, hogy kordában tartsák a megjelenési formáit.”

Az iskolarendszerben „a tudás osztálypolitikája” érvényesül. „Az oktatás a tudásnak [...] a tulajdon jegyében történő megszervezése. Az oktatás, azokat, akik igénybe veszik, az osztályhatalom objektumaivá teszi, olyan funkcionális elemekké, amelyek végül elsajátítják a szabályait. Azokat, akik ellenállnak az objektivációnak [...], a fegyelmező állam rendőrsége és szelíd zsarui” veszik kezelésbe.

A leigázási gépezetben speciális helyet kap a felsőoktatás („felsőoktatási gyárákról” beszél a szerző). A megszerzett diploma igazolás arról, hogy az illető „jól tűri az unalmat, és képes a szabálykövetésre”. A diplomások többsége bérmunkás marad akkor is, ha információt gyűjtöget. „Gyárakban dolgoznak, bár rá lettek nevelve, hogy irodának gondolják őket. Bért visznek haza, bár rá lettek nevelve, hogy ezt fizetésnek gondol-

ják. Egyenruhát hordanak, bár rá lettek nevelve, hogy öltönynek tartsák. Az oktatás egyetlen különbségtételre tanítja meg őket, nevezetesen arra, hogy a kizsákmányolás eszközeit másként nevezzék, és lenézzék azokat a saját osztályukhoz tartozókat, akik ettől eltérő elnevezéseket használnak.”

Az emberek ismereteinek másik forrása a mindennapi élet. A kreatív gondolkodáshoz szükséges tudás jelentős része nem hivatalos, nem intézményes keretek között, hanem a mindennapi életből szerezhető be. „Az infoprolik ellenállnak az oktatásnak, és az utcán szerzett ismereteikből élnek.”

7. *Túl a tulajdonon*

A hackerek többségének a helyzete kettős: a munkáltatójától függő alkalmazott, de egyidejűleg független gondolkodó is. Egyszerre tulajdon nélküli és tulajdonos. Gondolata annak a tulajdonába kerül, akinek a bérmunkása. Gondolatát a munkáltatója használja, hasznosítja: ő adja meg a felhasználás irányát. Ugyanakkor a gondolkodását nem lehet elvenni a hackertől. Gondolatától nem lehet teljesen megfosztani: egyidejűleg az ő birtokában is marad. Ez egyrészt esélyt ad arra, hogy a hacker – bérmunkás helyzetében is – fenntartsa a viszonylagos autonómiáját. Másrészt esélyt ad arra, hogy a gondolatának más irányt (más felhasználási irányt) adjon, mint a munkáltatója. A tudás szubjektummá teszi azt, akit a gazdaságban csak funkcióként (árufunkcióként) ismernek el – sőt ismernek.

A hacker aktuális érdeke a termékéhez mint tulajdonhoz fűződik: bevételi, jövedelmi forrás a számára. Ennyiben a hacker „azonosul saját áruvá válásával”. A munkahelyért, jövedelemért versengő hackerek piaci versenytársat látnak egymásban. Betagozódnak a „szakmai elitizmus” kialakult rendjébe. Tulajdonuknak tekintik a tudásukat, és azt – közvetlen anyagi érdekeiket követve – „a konformitás szolgálatába állítják”.

A hacker számára intellektuális konfliktust jelent a tulajdonkérdés, nevezetesen, hogy kié a tudása. Az alábbi dilemmák előtt áll. 1. Munkáltatójának tulajdona-e az ő gondolata, vagy pedig mindenkié? 2. Az ő tulajdona-e a gondolata, vagy pedig mindenkié? Nem nehéz észrevenni, hogy a két dilemma valójában egy. (Az ellenségével lép szövetségre, ha tulajdonának tekinti, ezért áruba bocsátja a gondolatát – hivatkozik Alexander Bardra a szerző.) Az alapkérdés, hogy tulajdoni korlátok között mozogjon-e a szellemi termelés. A termelés függőségéből a termék függősége következik.

„A hackelés természetéből fakad a szabad fölfedezés, a szabad újítás, valamint a szabad teremtés és termelés.” A termelés szabadságával a termék szabadsága az adekvát. A gondolat azzal a sajátossággal rendelkezik, hogy nem kisebbedik és nem fogy el a használata, fogyasztása során. „Az információ az az ajándék, amely úgy osztható meg, hogy

közben csak a szűkösége csökken.” Ezért az információ minden további nélkül megfosztható árucikk mivoltától, és szabadon hozzáférhetővé tehető. Át lehet alakítani közkinccsé.

A hackerek (gondolkodók, szellemi termelők) többsége a munkáltatója számára végzett bérmunkából él. Ám „a hackereknek az az érdekük, hogy szabadon hackelhessenek a hackelés kedvéért”. Érdekük a szellemi termelés felszabadítása a tulajdoni korlátok alól. Ebben a kérdésben osztályellentét feszül a vektoralista osztály és a hackerek között. A „tudásért folytatott osztályharc” során kialakul a hackerek osztályöntudata és saját kultúrája, „a kollektív tapasztalat” kultúrája. A hacker „osztályöntudat megtestesítői” mindenki számára szabad erőforrásnak tekintik a tudást, az irányítatlan információt. („A hackelés nem ismeri el a mesterséges szűköséget, sem a hivatalos jogosítványokat, az igazoló rendőri erőt, hanem csakis azt, amit a hackerek közt fennálló ajándékviszony alakít ki.”)

A hackerek osztályöntudatra ébredése elindítja a magáértvaló hackerosztály kialakulását. („A hackerosztály mint osztály akkor valósul meg, amikor [...] felülemelkedik a tulajdon létező formáin.”) A hackerek felismerik, hogy a fennálló társadalmi berendezkedés megváltoztatható, meghaladható. Felismerik, hogy a magántulajdonosi rendszer mesterséges korlátaival az ajándékgazdaság nyitott sokfélesége helyezhető szembe. A hackerosztály tisztában van azzal, hogy a hackelés nemcsak üzleti célra történhet, ezért „az üzletiesítésen és az osztályuralmon túlmutató, új termelési formákat hackel életre”.

A hackerek szellemi erőforrásokat hoznak létre. A termelők anyagi erőforrásokat hoznak létre. Korunkban a hackerek döntő többsége vektorálisok bérmunkása. Az általuk létrehozott szellemi erőforrások a vektorálisok tulajdonát képezik. A szellemi erőforrások használatának irányát a vektorális osztály határozza meg.

Korunkban a termelők döntő többsége tőkések bérmunkása. Az anyagi erőforrások a tőkések tulajdonát képezik. Az anyagi erőforrások használatát a tőkésosztály határozza meg.

A szellemi erőforrások használatának a vektorális osztály által meghatározott iránya (szabad felhasználásának meggátlása, tulajdon általi korlátozása) akadályozza az erőforrások fejlődését.

Az anyagi erőforrások szabad felhasználásának meggátlása, használatának a tőkésosztály általi (magántulajdon általi) korlátozása akadályozza az erőforrások fejlődését.

Van tehát valami közös a hackerek és a munkások társadalmi helyzetében. Ahogy a hackerosztály az információkhoz, mint szellemi erőforrásokhoz való szabad hozzáférésben érdekelt, ugyanúgy érdekelt a munkásokosztály a termelési eszközökhöz, mint anyagi erőforrásokhoz való szabad hozzáférésben. Mindkettejük útjában a termék áruvá tétele, illetve a monopolizált tulajdon (magántulajdon) áll. Közös érdekük a tulajdoni korlátozások lebontása.

„A hackerosztály elsődleges és legfontosabb érdeke az információ szabad áramlása.” Ez tudja optimálisan felszabadítani a szellemi erőforrásokat. A termelő osztályoknak is fontos érdeke az információhoz való szabad hozzáférés, és az ezen alapuló tudás. („A szabad információ [...] az erőforrások hatékony elosztásának feltétele.”) De ennél is fontosabb a termelés erőforrásainak „a tehetségen, és nem a gazdaságon alapuló szétosztása”. Ennyiben hacker és munkás közös érdeke egy radikális vektorváltás: minden erőforrás szabad (tulajdonviszonyoktól szabad) termelő használata. A hackerosztály – úgymond – rátalál a szubjektum és az objektum közötti viszony olyan lehetőségére, „ahol e kettő a szűkösség és a hiány szorításán kívül találkozik”.

Vektorváltásra, a magántulajdonosi rendszer meghaladására akkor van esély, ha a hackerosztály „nemcsak a saját osztályérdekeként ismeri föl a tulajdontól való szabadságot, hanem fel tudja mutatni a termelő osztályoknak, hogy az a termelő osztályok összességének érdeke”. Szabadságtörekvése során a hackerosztálynak szüksége van a munkások szövetségére. Abban érdekelt, hogy „minden osztálynak meglegyen a lehetősége arra, hogy új életmódot hackeljen ki magának”.

A munkások számára kulcskérdés az életmód szabadsága és a termelési mód szabadsága. Ez utóbbi – bizonyos értelemben – visszahozása annak a korábbi állapotnak, amikor a szükséges tudás még a termelők tulajdona volt, és „kultúra formájában szállt mintegy ajándékként egyik nemzedékről a másikra”. („A munkásosztály kultúráján belül köztulajdonként áramló információ mindenkié.”) Annak a helyzetnek a felszámolása, amelyben a tudás (miképpen a tulajdon) monopolizált formában leválasztódott, a termelők számára lehetővé teszi „saját termelőképességük visszatértét”, a „találékonyosság erőforrásainak” felszabadítását, „szabad termelőenergiájuk kibontakozását”.

8. *Túl az államon*

„A reprezentáció [...] mindig kevesebb annál, amit reprezentál.” A reprezentáció meghamisítja az eredetit, a valódit. Ezért „minden reprezentáció hamis”.

Korunk társadalmi rendszerében a dolgokat a tulajdon képviseli, reprezentálja. Ez a képviselet a tulajdont teszi – az embereket meghatározó, viselkedésüket mozgató – alanná.

A tulajdon a valóditól, eredetitől való elvonatkoztatás révén válik alanná. Az elvonatkoztatás követeli meg és termeli ki a reprezentációt, amelyet azután „az alávetett szubjektumokra kényszerít mint negatív identitást, mint a tulajdon hiányát”. A tulajdon: hiány, szűkösség a termelők számára.

Korunk társadalmi rendszerében az embereket a politikai képviselők reprezentálják. A politikai képviselet: „a különbségeket az egységnek

alárendelő politika”. Ez a képviselőt magát a képviselőt, a politikai képviselőt teszi – a valóságos egyénnel szemben – cselekvő alannyá.

Hogyan működik a politikában a képviselői rendszer? „A képviselői politika (reprezentációk versengése az állam keretein belül) szembeállítja az egyik reprezentációt a másikkal, és az egyiket a másik bírálatával igazolja. Mindegyik azért küzd, hogy [...] a szubjektum kereteit belefoglalja az állam kereteibe.” Egymás kölcsönös bírálat: „kritika és ellenkritika zéró összegű játszója”. Az ilyen kritika – végső soron – mind a képviselői rendszernek, mind az egymást bírálók ezen belüli saját értékének igazolását szolgálja.

Az emberek, mint szubjektumok sokfélék: különböznek egymástól (sajátosságuk az egymástól való különbség). A képviselőtük valójában nem más, mint a különbségeik alárendelése valamilyen egységnek. A képviselőt eltünteti a sokféleségüket, beolvasztja a különbségeiket. A képviselőt eltünteti a különbözőést.

A különbözőség nem képviselhető, csak – a maga egyediségében – kifejezhető. A szubjektumok egyediségének, vágyainak kinyilvánítása, megnyilvánulása – politikai alternatívaként – a képviselőt helyébe a kifejezés politikáját állítja. A kifejezés politikája állam nélküli, és arra törekszik, hogy elkerülje a politikát. Az állami törvényeket figyelmen kívül hagyó, azokon túllépő, az államon kívül eső lehetőség.

A kifejezés politikája nem kritizálja a képviselői (állami) politikát, hanem azzal váltja le, haladja meg, hogy nem vesz róla tudomást. („Megtagadni, semmibe venni vagy plagizálni a reprezentációt, lemondani a tulajdonairól, megtagadni azt, amit jogcímnak tart, annyit tesz, mint elkezdni nem az államiság, hanem az államnélküliség politikáját.”)

„A kifejezés politikája nem törekszik arra, hogy megszabaduljon az államtól, sem arra, hogy megreformálja a nagyobb struktúrákat [...] Arra törekszik, hogy átjárja a létező államot az állam új létformájával. A mindennapi élet alternatív gyakorlatának magvait szórja szét.” A mindennapi élet alternatív gyakorlata: állami közvetítés nélküli, reprezentáción kívüli közvetlen kapcsolatok a szubjektumok között. Olyan új, másfajta életmód is, amely egyúttal az emberiség fennmaradásának, túlélésének a feltétele. (Arra is utal a szerző, hogy a jelenleg uralkodó termelési mód és életmód – a természeti környezet pusztításával – lakhatatlanná teszi a Földet.) A kifejezés politikája a különbözőségek egységesítése és szabványosított reprezentációja helyett a különbözőségek megtartásával igyekszik megvalósítani azok összehangolását.

9. *Mit nem hackel a hacker?*

Wark a tulajdon (és vele összefüggésben a termelési mód) kérdését állítja elemzésének középpontjába. Ezen az elméleti bázison von le újszerűnek szánt következtetéseket. Ezek szerint külön (a hagyományos bérmunká-

soktól különböző) társadalmi osztályt képez a bérmunkás „hackerosztály”. Külön (a hagyományos tőkésektől különböző) társadalmi osztályt képez a „vektorális osztály”. A hatalom forrása már nem a termelés, hanem a szellemi tulajdon.

Warknek ezek a következtetései nem feltétlenül magától értetődőek.

Vajon a bérmunkás szellemi termelők tényleg a bérmunkásoktól külön társadalmi osztályt képeznek? Vagy annak csupán egyik rétegét képezik? Nem azon belül alkotnak-e (mint például az üzemmérnökök, a szakmunkások vagy a szakképzetlenek) relatíve elkülöníthető csoportot?

Vajon a vektorálisok tényleg a hagyományos tőkésektől külön társadalmi osztályt képeznek? Vagy annak csupán egyik rétegét képezik? Nem azon belül alkotnak-e (mint például a termelő-, a kereskedő- vagy a banktőke hordozói) relatíve elkülöníthető csoportot? Nem attól vagyunk-e megtevesztve, hogy korunkra erőteljesen megnőtt az információ (ezért az információs intézmények) gazdasági szerepe? Hogy a gazdaság folyamatos működéséhez közlések áradatának kell átszönie a gondolkodásunkat az áruterelés és árueladás sikeressége érdekében?

Vajon az anyagi termelésnek vagy a szellemi termelésnek van elsőbbsége a rendszer újratermelésében? Változatlanul fennmarad-e a szellemi bérmunkások alkalmazása (sőt, kiképzése), amikor visszaesik az általuk „hackelt” anyagi termékekre a fizetőképes kereslet? Életképes-e az adott rendszerben a szellemi termelés az anyagi termelés profitja nélkül? Önállóan képes-e a szellemi alkotás („hackelés”) a profitszerzésre? Vagy csupán az anyagi termelés szolgálatában?

Az elméleti dilemmák megválaszolásának tétje: Új rendszerrel van-e dolgunk, vagy csupán a régi rendszer egy újabb aletésével? Új hatalmi osztály-e a „vektorális osztály”, vagy csupán a tőkésosztály egyik – korunkban felszínre dobódó – frakciója? Új kategóriák kellenek-e korunk megértéséhez-megértetéséhez, vagy elegendő a régi fogalmakat következetesen alkalmazni az újabban kialakult konkrét helyzetre?

Korábban szó volt arról, hogy az államot lehet kedvelni vagy utálni, de nem ő a rendszer „első mozgatója”. A bankszektort is lehet szeretni vagy nehezíteni rá, de a rendszernek ő sem az „első mozgatója”. Vajon a Warknél preferált „vektorális osztály” eleget tesz-e ennek a kritériumnak? Pusztán önmaga, vagy valami más érdekében és szolgálatában is „vektorál”? Fenntartható-e a „vektoráló” tevékenysége, ha kicsüszik alóla a „vektorált”? Önálló-e, önfenntartó-e a „vektoralista osztály”? Vagy inkább az valószínűsíthető, hogy az önállóságnak ez a képzete egy speciális, történelmileg átmeneti helyzetből származik?

Az „új rendszer” képzetét az táplálja, hogy mindennapi tapasztalataink felszínén rendre találkozunk olyan látványos erőkkal, hatalmakkal, amelyek közvetlenül nem mutatják a termelőtőke arcát – így attól teljesen függetleneknek látszanak. Ilyen az állam, ilyen a bankrendszer – és ilyen a (szellemi termelés felhasználási irányát meghatározó) „vektoralista osztály” is.

10. Kapitalizmus – hagyományos kiszereelésben

A polgári rendszer történelmi logikája többféleképpen értelmezhető. Többek között akár hagyományos kategóriákkal is. Így felvázolva – erősen lecsupaszított állapotban – például az alábbiak szerint. (Orientáló céllal – vállalva a félreértelmességek kockázatát – megkülönböztetem a „piaci”, az „állami”, a „fogyasztói” és a „hitelkapitalizmusnak” elnevezett formát – sőt, némiképp elnagyolva: korszakot.)

A polgári rendszert a gazdasági növekedés élteti. Tiszta modelljében minden ehhez igazodik, ennek rendelődik alá. Ezt szolgálja a technológiai fejlesztés, megújulás éppúgy, mint a termelő bérmunkások által előállított érték-többlet.

10.1. „Piaci” kapitalizmus

Olcsón termelni, haszonnal eladni, a nyereséget felhalmozni és a termelésbe visszaforgatni. A rendszer szabadverseny, klasszikusnak is nevezett „piaci” szakaszában ezek a tőkés vállalkozások fő jellemzői. Nemcsak a felhalmozási, gazdagodási vágy, hanem a többi vállalkozással való állandó versengés kényszere is profitmaximalizálásra ösztönöz. A konkurenciával való versengés a felszín maradásért, illetve ennek eszközeként a többiek legyőzéséért folyik. A drágábban termelő (alacsonyabb termelékenységű) szereplőket kirostálja a piac. A nyertes vállalkozások vagyonosodnak, a nemzetgazdaság is gyarapodik.

Idővel azonban kiderül, hogy a profitmaximalizálási hajlam nagyobb a rendszer teherbírásánál. A rövid távú nyereség és a rendszer hosszú távú fennmaradása szembekerül egymással. A felhalmozásban érdekelt magántulajdonosok – piaci versenyképessérből következő – mohósága a stabilitást veszélyezteti. Az egyes vállalkozás és maga a rendszer, az egyes tőkés és a nemzeti „össztőkés” (Marx) szempontjai különválnak. A vállalkozásokat – a hosszabb távú sikeres működés érdekében – önmaguktól is meg kell védeni. Létkérdésként jelentkeznek: a nemzeti „össztőkés” érdekében való hatalmi beavatkozás a spontán piaci versenybe.

10.2. „Állami” kapitalizmus

Mivel a rendszer működésének hosszú távú stabilizálását nem oldja meg az „önszabályozó” piac, megjelenik a külső intézményi segítség igénye. A nemzeti „össztőkés” szolgáltatásban fokozatosan kiépül a modern tőkésállam és annak politikai hatalma. Ez az állam (konkrétan az azt irányító kormányzat) politikai eszközökkel befolyásolja a piac, és egyáltalában a gazdaság működését. (A piaci spontaneitás korlátozásával segíti elő a gazdaság harmonikusabb mozgását.) Szolgáltatásért adók, járulékok stb. formájában részesedik a tőke által termelt érték-többletből.

Azt tapasztaljuk, hogy a XIX. század utolsó harmadától az ún. „önszabályozó” piacot mindinkább felváltja az államilag szabályozott piac

(„állami piacgazdaság”): a rendszer spontán működését a rendszer irányított működtetése. A lényegében a piac által mozgatott kapitalizmus helyébe valamiféle államilag ellenőrzött kapitalizmus kezd lépni, egyfajta hibrid rendszert létrehozva. A polgári rendszer története a továbbiakban a tőkésállam aktív bábáskodása mellett zajlik.

Miért kell felszámolódnia a kapitalizmus szabadversenyos formájának, megbuknia a szabad piacgazdaságnak? Egyrészt, mert a rendszert (a profitszerzés rendszerét) veszélyeztető módon működik. Másrészt, mert nem képes létrehozni a folyamatos működéshez szükséges keretfeltételeket. Mi veszélyezteti a tőkés rendszer alapjait? A magánvállalkozások logikusan – mivel ez a lételemük – törekszenek profitjuk maximális növelésére. Ennek nyomán a nemzetgazdaság prosperál. Ugyanakkor, a gazdagodás áraként, a nemzeti vagyon gyarapodásának – gazdaságon kívüli – melléktermékeként kialakul és felerősödik a bérmunkás tömegek ellenállása. Lázadoznak az olykor tizenöt-tizennyolc órás munkaidő ellen. Lázadoznak a munkakörülmények, illetve életkörülmények ellen. Ami a lényeg: elkezdenek szervezkedni, és saját gazdasági, valamint politikai követeléseket fogalmaznak meg. Létrejön egy olyan jelentős létszámú társadalmi erő, amely nem integrálódik a rendszerbe. (A kapitalizmust életető, életben tartó tőkeviszony egyik pólusának értékrendje és politikai elképzelése a rendszeren kívül, azon túl helyezkedik el.) Hosszabb távon azonban nem nélkülözheti ezt az integrálódást a kapitalizmus. (Viszonylagos társadalmi békére a gazdaság folyamatos működtetéséhez is szükség van.) A magánvállalkozások – rövid távú szempontjaik miatt – sem nem érdekeltek, sem nem képesek ezt a feladatot megoldani. Az „össztőkés” nevében és érdekében megerősödő/felderősített állam – mondhatni a termelőtőke infrastruktúrájaként – teremt olyan politikai helyzetet (megfegyelve, lenyesegetve mind a magántőke, mind a bérmunkásság rendszerre káros megnyilvánulásait), amellyel elősegíti a termelés és felhalmozás folyamatosságát.

A vázolt összefüggést plasztikusan jellemzi Rosa Luxemburg már 1899-ben, amikor rávilágít: az egyes tőkés szélsőséges mohósága éppúgy, mint az összmunkásság – magántulajdonon túllépő – közös érdeke veszélyt jelent a rendszerre. (A tőkés mohósága gyakorlatilag veszélyezteti, az összmunkás viszont nem is akarja a fennálló struktúrát.) Ugyanakkor az egyes munkás béremelési törekvése összeegyeztethető a rendszer (az „össztőkés”) szempontjaival. „Alapjában véve ez már nem munka és tőke közötti harc, hanem a tőke és a munkaerő szolidáris harca a fogyasztók ellen.” (*Társadalmi reform vagy forradalom?*) A szakszervezetek – mivel a munkásság egészének érdekeivel szemben csupán egyes tagjainak és csoportjainak érdekeiért állnak ki – „a kapitalista bértörvény megvalósításának eszközei”. Az állam – bizonyos határokon belül – segít a privát egyénekre szétosztott (mondhatni privatizált, polgárosított) bérmunkásságnak abban, hogy a tőkés rendszeren belül találjon

magának helyet és célokat. Ezt erősítik az állam részéről a különböző szociális intézkedések is.

Ami a rendszer stabilitásának biztosítását, folyamatos működése feltételeinek megteremtését illeti, elsősorban a magántőke működéséhez szükséges keretfeltételek megteremtésére és a változó körülmények közötti fenntartására kell gondolni. Nevezetesen:

- a tulajdonnak és gyarapításának a védelmét ellátó jogi szabályozás (törvényhozás), jogszolgáltatás (bíráskodás), jogvédelem (karhatalom);
- olyan iskolarendszer, amely kineveli a bérmunkásként alkalmazható munkaerőt;
- a profitszerzést közvetítő eszközök létrehozása, támogatása (kereskedelmi és pénzügyi intézmények stb.);
- a tőkés termelést és felhalmozást segítő állami beruházások (útépítés, vasúthálózat, haderőfejlesztés stb.). Egyrészt a nemzetgazdasági egyensúly elősegítése, másrészt saját bevételeinek növelése érdekében az állam – legnagyobb befektetőként, munkáltatóként és megrendelőként – maga is aktív gazdasági szereplővé válik.

10.3. „Fogyasztói” kapitalizmus

A „klasszikus”, szabadversenyos kapitalizmus idején David Ricardo még azt vallotta, hogy amit egy nemzetgazdaság megtermel, azt el is tudja adni. Ezt az optimista feltételezést a tapasztalat rövid időn belül megcáfolta: megjelentek a ciklikusan fellépő túltermelési válságok. Tehát hamarosan kiderült, hogy a technikai kapacitásokhoz igazodó tömegtermelés túllépi a rendszer teherbírását. (A túltermelés gazdaságilag annyit jelent, hogy az árukínálat nagyobb a rá irányuló fizetőképes keresletnél, azaz a vásárlóerőnél.) A termelés során előállított értéktöbblet csak a kereskedelem révén képes tényleges jövedelemmé, profittá realizálódni. A megtermelt értéktöbblet kereskedelmi realizálásához a kellő vásárlóerő is szükséges. Ezért megkerülhetetlen feladat: az adott vásárlóerő mesterséges megnövelése, többlet-vásárlóerő létrehozása. Konkrétabb megfogalmazásban: többletpiac, többletkereslet biztosítása. A folyamatos működéshez tehát nemcsak árut, hanem vásárlóerőt is „termelni” kell.

Az előállított értéktöbblet kereskedelmi realizálásában sokat segít a külső kereskedelem, a világpiac korábbi kialakulása és – különböző módszerekkel történő – felhasználása. (Ideértve a politikai, valamint a gazdasági gyarmatok piacának kiaknázását.) De a vásárlóképző feladat megoldásában a belső piac radikális átalakítása is sorra kerül. A nemzetgazdasági egyensúly létrehozásában – mint John Stuart Mill már 1848-ban rámutatott – nagyobb szerep jut a bérmunkások, mint a vagyonosok vásárlóerejének. Amit az egyes tőkés legfeljebb a konkurenciánál szeretne, az a tőkésállam nézőpontjából nyilvánvaló: a túltermelés hatásainak mérsékléséhez viszonylag jól fizetett bérmunkásságra (valamint magas

foglalkoztatottságra) van szükség. (Nem mellékesen: az ilyen munkásság politikailag is megbízhatóbb.)

A munkások béremelése mellett egy másik fontos – a vásárlóerőt növelő – eljárás: olyan foglalkozások létesítése és fenntartása/eltartása, amelyek nem termelnek, viszont elősegítik a profit egy részének továbbosztását, újraosztását. Az ilyen foglalkozást üzök – az állami alkalmazottaktól a kereskedelmi, banki, tőzsdei területeken dolgozókon át a különböző szolgáltatásokban tevékenykedőkig – valójában a termelőtöke „társfogyasztói” (Marx). Közvetlenül vagy állami közvetítéssel pénzt vonnak el a termelőtökektől, de vásárlásaikkal – realizálva az értéktöbbletet – vissza is juttatnak neki. (Ami nem zárja ki, hogy közben ilyen „realizálási” szerepet betöltő intézmények és vállalkozások ne juthatnának hatalmas jövedelmekhez.)

10.4. „Hitelkapitalizmus”

A tőkés gazdaság általános sajátossága, hogy benne a tömegtermelés nem meglevő, valóságos, hanem fiktív piacra történik. Ezért a rendszer szerves része a túltermelés (miképpen más összefüggésben a termelés-visszatartás). Az állam (a kormányzat) igyekszik úgy beavatkozni a gazdaság működésébe és úgy befolyásolni az állampolgárok fizetőképességét, hogy az eladatlan árukra többletkereslet képződjön. (Teszi ezt a termelőtöke közvetlen javára, a rendszer stabilizálásáért, valamint saját adóbevételeinek biztosítása érdekében.)

Az állami intézkedések jelentős hatással vannak a bérmunkások (egyáltalában az állampolgárok) jövedelmére. De ezzel párhuzamosan szükségesnek mutatkozik annak befolyásolása is, hogy a jövedelmek elköltése a tömegtermelés által megkövetelt, a piaci kínálatnak megfelelő, számára kedvező irányt vegyen. Az áruk reklámozása segít az emberek pénzköltését, vásárlásait gazdaságilag kívánatos irányba terelni – vagyis kialakítani az irányított fogyasztás gyakorlatát. Mindez azonban nem szünteti meg sem az árufelesleget (eladatlan árukínálat), sem a vásárlóerő hiányát.

A fizetőképesség mesterséges megnövelésének állami beavatkozással előidézett formája elégtelennek mutatkozik ahhoz, hogy a termelés árufeleslegeit felszívja. Az állami rásegítés („fogyasztói társadalom”, „jóléti állam”) elégtelen módszernek bizonyul. Ezért sem véletlen, hogy az utóbbi évtizedekben – lényegében a nemzeti „össztőkés” piacbővítő lehetőségeinek kimerülésével – előtérbe kerül a globális tőke aktivitása.

A globális tőke térnyerésével mindinkább fellazulnak, átjárhatóvá válnak a nemzetgazdaságok határai. Uralkodóvá válik a tőkék szabad áramlása (következmény a privatizációnak nevezett magánfelvásárlás), az áruk és árureklámok szabad áramlása (ld. például a bevásárlóközpontok elterjedése), az ideológiák szabad áramlása (vö. a hírterítés és a szórakoztatóipari termékek uniformizáló hatása).

A globális tőke térnyerésének – az itt vizsgált összefüggésben – legfontosabb következménye a tágran értelmezett médiában megjelenő globális reklámpiac, információs ipar kialakulása, valamint a pénzpiac (hitelpiac, részvénytőkepiac, kötvénypiac stb.) globalizálódása.

A túltermelés, tömegtermelés túlkínálathoz vezet. A túltermelés a fizetőképes kereslet megnövelésével ellensúlyozható. A rendszer folyamatos működtetéséhez a túltermelést – akár mesterségesen előállított túlfogyasztással is – ellensúlyozni szükséges. Ezért nem marad más, mint újabb és újabb fogyasztási vágyak gerjesztése, vásárlási hajlam felkeltése, költségek szándék kialakítása. A tömegtermelés mellé felszereződik a reklámhordozó tömegkommunikáció.

Az árupropaganda, árureklám feladata új vásárlási vágyak termelése. A mindenoldalú reklámhadjáratok hatására meglódul az emberek fantáziája, és egyre újabb fogyasztási igények keletkeznek. Ezzel egy más szinten reprodukálódik a piaci árutöbblet (árufelesleg) és kereslethiány, a túltermelés és jövedelemhiány ellentéte: a fogyasztási kedv nagyobb a vásárlóerőnél. A vásárlási hajlam kielégítését akadályozza a pénzhiány, a fizetőképesség hiánya. (Eredetileg a termelés szaladt előre a fizetőképességgel szemben, most ez kiegészül a mesterségesen felerősített vásárlási kedv, költségek vágy túlfutásával, arányvesztésével.) Ezért új feladat: a vásárlási elképzeléssel bírni, de kellő jövedelemmel nem rendelkező állampolgárok fizetőképességének a megteremtése. Más szavakkal: magának a fizetőképes vásárlónak az előállítása.

Régi gyakorlat a kölcsönből, hitelből történő vásárlás, a vásárlási szándék és a vásárlási képesség közötti aránytalanság áthidalása hitelfelvétellel. De tömeges méreteket csak az utolsó évtizedekben öltött. Ebben a változásban döntő szerepet játszik, hogy az árupropaganda mellé felzárkózott a hitelnyújtás (más szavakkal: az eladósítás/eladósodás) propagandája, és a legkülönbözőbb hitelek tukmálása. Másként fogalmazva: a vásárlói-fogyasztói fizetőképesség hitelezéssel történő mesterséges kitérítése.

A hitelfelvétel (eladósodás) fogyasztói szándéka és magából a rendszerből fakadó szükséglete – a korábbi időszakhoz képest – felértékeli a bankszektort. Nem teljesen logikátlan, hogy az állam a nemzetgazdasági egyensúlyt elősegítő (ezzel pedig a rendszer stabilizálását szolgáló) segéderőként kezeli azt. Törvényekkel védelmezi, támogatásokkal táplálja. (Nem mellékesen: a bankszektor jelentős bevételeket is hoz az államnak.) A bankszektor rendszeren belüli létjogosultságát az adja, hogy – miként a politikai állam – a termelőtőke profitszervezésének infrastruktúrájaként is üzemel. Ezért a termelőtőke (valamint a rendszer stabilitását szolgáló állam) és a banktőke érdeke összetalálkozik.

Nem nehéz észrevenni, hogy a belső, nemzetgazdasági lehetőségek kimerülésekor a globális tőke térhódításával a globális „össztőkés” lép elő az egyes nemzetek „össztőkésével” szemben, annak rovására. A kialakult új helyzet – paradoxnak tűnő – sajátossága, hogy a globális

„össztőkés” érdeke az eredeti tőkés gyakorlat feújítását kívánja meg. Horizontja és mozgásteret – nemzeti rokonától eltérően – leszűkül a rövidtávra: a gyors nyereség, a „napi” siker taktikája válik jellemzővé. Ismét előtérbe kerül – most a többé-kevésbé monopolhelyzetben levő transznacionális és multinacionális cégek főszerével – a rövidtávú profitmaximalizálásra való törekvés. A globális „össztőkés” látóköréből lényegében kiesik a hosszabb távú folyamatok strukturális befolyásolásának a lehetősége. Rákényszerül arra, hogy lemondjon a hosszú távú stabilitásról. („Utánam az özönvíz!”)

Korunkban a rendszer dinamikája (egyáltalán fennmaradása) feltételezi a termelőtőke, az állam, a – tágan értelmezett – médiaipar (információs ipar, reklámapar) és a banktőke együttműködését. Ez az együttműködés konfliktusos, a többlethaszonért versengő. Mindegyik szereplőt a saját bevétel növelése mozgatja. De egyaránt rá vannak utalva a rendszer folyamatos működésére, a gazdasági struktúra fenntartására. A termelőtőke a végső alany: termelési gyakorlata ad kihívást (haszonszerzési és hatalomszerzési lehetőséget) a többi szereplő számára.

***

A kapitalizmus történetét végigkísérő, ismételten megújuló feladat: meggátolni, hogy a túltermelés (kínálati piacra történő tömegtermelés) válságként a felszínre jusson. Ennek eszköze a külső piachódítás, a belső piacteremtés, a hadigazdaság, a mesterséges vásárlóerő teremtése, az áruk intézményes tukmálása (mesterséges szükségletgerjesztés) és a mind jobban kiteljesedő eladósítás (fedezet nélküli hitelfelvételre ösztönzés).

A rendszer működtetésének feladata a termelés különböző szintjeit hívja életre. Kiindulópont a profitorientált árutermelés, amely a termelőtőke alapfunkciója. Ez elindít egy profitrealizálási dinamikát. Ebből fakad – első hullámban – olyan jövedelmeknek az előállítását, amelyek csak az állami beavatkozás révén keletkeznek. A tőkésállamot irányító kormányzat nélkülözhetetlen szerepre tesz szert a profitszerzés biztosításában. Nélkülözhetetlen szolgálata lehetővé teszi számára, hogy – bár csak relatíve, mégis – jelentős mértékben függetlenedjen „megbízójától”, „alkalmazójától”, a tőkés rendszer végső alanyától, a termelőtőkétől. Ezért képes bizonyos mértékig érvényre juttatni saját partikulás érdekeit, és „önjáróvá” válni. Így tudja például az állami bevételek jelentős részét nem a rendszerre, hanem önmagára fordítani.

A következő hullámban felerősödik a vásárlási szándék termelése. A médiaipar gondoskodik a fogyasztók fantáziájának, vágyainak megoldozásáról. A többletfogyasztás generalálásával alapvetően hozzájárul a piaci egyensúly javításához, ezáltal a tőkés árutermelő profitjának realizálásához. Fontos szerepe következtében nagyfokú önállóságot is ki tud magának harcolni. Ez magyarázza, hogy a média időnként úgynevezett „negyedik hatalmi ágként” viselkedik.

A legutóbbi hullámban alapvető feladatként jelentkezik a fizetőképesség felemelése a kitermelt fogyasztási vágyak szintjére. Más szavakkal: magának a konkrét vásárlónak az előállítása. A sokszínűen reklámozott bankhitel gondoskodik ezeknek az újabb fizetőképes vásárlóknak a legyártásáról, termeléséről.

Az állami bevételek jelentős része – közvetlenül is, de főleg közvetve – összefüggésben áll a bankokkal. Az állam (kormányzat) oly mértékben lekötelezettje a pénzügyi szektornak, bankszektornak (oly mértékben függ a hitelezői tevékenységtől), hogy csaknem szabad kezét ad neki. Működését szinte felszabadítja az ellenőrzése alól. Törvényileg engedi meg, hogy tőkéjének akár harmincszorosát is kikölcsönözze a bank. Elnézi a számlapénzzel, elektronikus pénzzel végrehajtott manipulációkat. Nem szól bele a fedezet nélküli hitelezés gyakorlatába. Tudomásul veszi a fiktív gazdasági eljárásokat.

Az állami fennhatóságot kinövő banktechnikai manipulációk, a spekulatív pénzügyi műveletek törvényes lehetőségének elburjánzása következtében a korszak dinamikáját lényegében nem a reálgazdaság, hanem a virtuális gazdaság biztosítja. A reálgazdaság oldalvein létrejön az ún. buborék-gazdaság, amely bármikor szétrobbanhat. (A pénzügyi műveleteknek csak mintegy tizede kapcsolódik a reálszférához: hozzávetőlegesen tízszer annyi – valós és fiktív – pénz forog, mint az összes áru piaci értéke.) Ezzel együtt megfigyelhető egy sajátos összefüggés. A „hitelkapitalizmus” (a globális tőke) korában a termelőtőke érdeke nemcsak a reálgazdaság, hanem a „buborékgazdaság” szereplőivel (spekulációs tőke, fiktív tőke) is összetalálkozik. Ezek a szereplők – bár semmilyen értéktermeléshez nincs közük –, közvetve szintén hozzájárulnak az érték többlet realizálásához. Összhangban van a globális „össztőkés” természetével, hogy már a termelőtőke sem a rendszer stabilizálását keresi, hanem elsősorban a „napi” túlélésre, a rövidtávra játszik.

A vázolt logika szerint az állam, a média, a bank – az adott összefüggésben – a termelőtőke infrastruktúráját képezi. Az állam rendszerstabilizálóként, a média (mint a tömegpropaganda intézménye) a fogyasztási vágy motorjaként, a bank nélkülözhetetlen vásárlóerő-generálóként tölti be fontos szerepét. A kormány, a „vektorális” tőke, a banktőke a termelőtőkétől elválaszthatatlanul, *végső fokon* annak alávetve működik.

Ugyanakkor, más összefüggésben a kormány, az információnak a médiában irányt adó „vektorális osztály”, a bankrendszer nem pusztán a termelőtőke infrastruktúrája, hanem attól relatíve önállósult hatalom is. Viszonylagosan „önjáró” mozgásra is szert tesz. Abszolút értelemben vett függés, alávetettség, és relatív önállóság jellemzi őket. A felszínen megmutatókozó relatív önállóság látványának eszik áldozatul – sokakkal egyetemben – Wark. Amit ő a „vektorális osztály” térhódításának, előrenyomulásának értelmez, az – legalább ekkora erővel – a globális tőkének a helyi tőkékkel (ezért az egyes államokkal, kormányokkal) szembeni, azok rovására történő előrenyomulásaként is értelmezhető,

a tőke két frakciója, a nemzeti „össztőkés” és a globális „össztőkés” közötti konfliktus következményeként. Akár abban a formában is, hogy a nemzeti „össztőkés” számos kormányzata a globális „össztőkés” helyi képviselőjévé, hordozójává, „ügynökévé” válik. (Vö. neoliberalizmus az elméletben és a gyakorlatban – ide is számítva a Valutaalap, Világbank, NATO, Európai Unió, WTO, ICC stb. gyakorlatát.)

A szerencsejátékosok pokla